

**Modrić Ljiljana, Arhiv Instituta za historiju radničkog pokreta
Hrvatske u Zagrebu.**

**INFORMACIJA O ARHIVSKOJ GRAĐI O ISTRI 1918—1943. GOD.
KOJA SE ČUVA U ARHIVU INSTITUTA ZA HISTORIJU
RADNIČKOG POKRETA HRVATSKE**

Arhivska građa o Istri koja se čuva u Arhivu Instituta sistematizirana je u tri dijela:

I Međuratno razdoblje 1918—1941.

II Razdoblje narodnooslobodilačke borbe i socijalističke revolucije

III Memoarska građa (sjećanja učesnika NOB-e).

I

Arhivska građa međuratnog razdoblja koja se čuva u Arhivu Instituta specifičnog je karaktera, jer su to dokumenti koji se odnose na revolucionarnu aktivnost KPJ i radnički pokret i kao takvi izdvojeni su iz pojedinih fondova upravnog, sudskog i vojnog aparata stare Jugoslavije.

Ta arh. građa sređena je tematski u 29 grupa, a dokumenti o Istri nalaze se u grupama II, V, VI, XVI, XXI, XXIII i XXV pod nazivima: Radničke partije, Štrajkovi, Građanske stranke, Teror vladajuće klase, Politička situacija, Izbori i iseljenički komesarijat. Glavnina tih dokumenata nastala je na području jugoslavenskog dijela Kastavštine.

To su izvještaji Kraljevske kotarske ispostave u Kastvu, Sreskog načelstva u Kastvu i izvještaji žandarmerijskih stanica Kastav i Sv. Matej koji su upućivali višim upravnim organima. Tu su i dokumenti koji nisu nastali na području Istre, ali se odnose na zbivanja u Istri, te dokumenti koji su nastali radom pojedinih organizacija Istrana — izbjeglica iz Istre.

Radi preglednosti donosim pregled građe po grupama.

Grupa II sadrži periodske izvještaje o kretanju komunizma na području kotara Kastav i to za: 1922, 1924, 1925, 1929, 1931, 1933, 1935. i 1940. god.

Zatim izvještaje:

iz 1922. god. — o komunističkoj organizaciji u Kastavštini za vrijeme talijanske okupacije. Poticaji za njeno osnivanje došli su iz Opatije — Voloskog, a sama agitacija za osnivanje počela je rasturivanjem komunističkog lista »Delo«.

iz 1924. god. — o pretresima stanova pojedinaca kod kojih su pronađene komunističke novine i brošure:

— o djelovanju NRPJ u Kastvu

iz 1929. god. — o komunistima na području Kastavskog kotara koji su nakon raspuštanja KPJ pristupili HSS-u i

— o mjerama vlade koje su poduzete protiv komunista

U grupi V nalaze se izvještaji:

- o prvomajskim proslavama na području kot. Kastva za 1929, 1930. i 1937. god.
- o rasturivanju komunističkih letaka na području Kastva i o zapljeni komunističkih brošura donesenih iz Rijeke iz 1922. god. i
- o sprečavanju priprema komunista za proslavu 1. kolovoza iz 1929. godine.

Osim toga u toj grupi nalaze se izvještaji uprave policije Zagreb Velikom županu zagrebačke oblasti iz 1929. god.

- o demonstracijama u Zagrebu povodom osude Vladimira Gortana
- o komemoraciji koju je održao Klub Istra 22. listopada 1929. povodom ubijstva Vladimira Gortana
- o studentskim demonstracijama u Zagrebu zbog sudskih procesa i osuda nad naprednim omladincima u Puli
- o studentskom mitingu održanom 15. listopada 1929. god. u Zagrebu zbog procesa protiv omladinaca u Puli.

Hrvati i Slovenci koji su napuštali Istru i dolazili u Jugoslaviju osnivali su svoja društva uglavnom prosvjetno-potporna od kojih je najveće bilo »Istra« osnovano u Zagrebu, nakon ukinuća odsjeka za Istru kod Pokrajinske uprave u Zagrebu 1921. god. Dokumenti nastali radom tih društava nalaze se u grupi VI. To su: Zapisnik osnivačke skupštine Prosvjetnog i potpornog društva Istra u Zagrebu od 4. studenog 1921. god., zatim Pravila istog društva iz 1931. god. u kojima je naglašeno da je cilj društva da okupi i pomaže Slavene izbjeglice iz svih dijelova Istre i ostalih krajeva koji su potpali pod Italiju, te zapisnici skupština društva Istra od 31. svibnja i 7. lipnja 1931. god.

U istoj grupi nalaze se i pravila

- Prosvjetnog i potpornog društva Istra sa sjedištem u Osijeku iz 1934. god.
- Emigrantskog društva Istra u Sušaku iz 1934. god.
- Kluba istarskih akademičara u Zagrebu iz 1920. god.
- Istarskog akademskog kluba u Zagrebu iz 1935. god.
- Emigrantskog društva Istra, Trst i Gorica u Karlovcu iz 1933. god., te zapisnik konstituirajuće skuštine društva Istranka u Zagrebu iz 1926. god.

Grupa XVI sadrži izvještaje o komunističkoj djelatnosti na području kotara Kastav, izvještaje o pretresima stanova komunista, kao i popise komunista i onih koji rade u komunističkom duhu.

U grupi XXI nalaze se Izvještaj o otkrivanju spomen-ploče u Kastvu 23. srpnja 1921. u spomen oslobođenja Kastva od talijanske okupacije (26. V 1921)

Izvještaji iz 1922. god.

- o uništavanju jugoslavenskog življa u Istri
- o političkim progonima Jugoslavena u Istri (prigodom održavanja opć. izbora u Zminju)
- o općinskim izborima u Istri 19. siječnja 1922. god.
- o carinskim prilikama na granici Kastavštine i o neraspoloženju naroda na području općine Kastav zbog postupanja carinskih organa
- o regrutaciji u Kastvu i Sv. Mateju
- o bježanju mladića iz Istre u Jugoslaviju pred novačenjem
- o političkoj i sudbenoj razdiobi Kastavštine s popisom naselja koji sačinjavaju upravnu općinu Kastav.

Izvještaji iz 1929. god. o političkoj situaciji na području Kastva i o stanju javne uprave u kotaru Kastav te izvještaj o proslavi 10 god. oslobođenja Kastva iz 1931. god.

Zatim se u toj grupi nalaze: Tjedni izvještaji o političkoj situaciji u Kastavštini za godine: 1922, 1923, 1924, 1925; mjesečni izvještaji o političkoj situaciji i radu opće uprave na području kotara Kastav za 1929. god. (I, II, III, IV, VI, VII, IX, XI i XII mj.); 1932 (I, II, III, V, VII, X, XI mj.); 1933 (I, II, IV, V, VII, VIII i X mj.); 1935 (I i II mj.); 1937 (XI mj.); 1938 (I, II, V, IX, X i XI mj.); 1939 (I, II, IV, V, VII, VIII i X mj.); Dvomjesečni izvještaji o političkoj situaciji i radu opće uprave: 1930. god (I, i II; III i IV; V i VI; VII i VIII, IX i X; XI i XII mj. i Tromjesečni izvještaji o radu opće uprave za god. 1932. (I—III; IV—VI; VII—IX); 1933. god. (VII—IX i X—XII); 1934. (X—XII); 1938. (I—III; i VII—IX mj.) i 1939 (IV—VI; VII—IX i IX—XII mj.). U toj grupi nalazi se i dopis Prosvjetnog i potpornog društva Istra u Zagrebu iz 1928. god. upućen Velikom Županu Zagrebačke oblasti kojim se traži dozvola boravka za Istrane koji emigriraju u Zagreb.

XXIII grupa sadrži izvještaje o pripremama i rezultatima skupštinskih izbora u Kastavštini za god. 1925, 1938, 1939. i 1940; o izborima za općinske odbore za god. 1933. i 1936; zatim izvještaj o imenovanju Vjekoslava Spinčića kao banskog vijećnika za područje kotara Kastav 1930. god. i spisak predsjednika općine, članova općinske uprave i opć. odbornika u Kastvu za 1935. god.

U grupi XXV nalaze se podaci o doseljenicima iz Istre; izvještaji o smještaju istarskih emigranata te izvještaji o hapšenjima Istrana u Istri od strane Talijana.

U zbirci letaka nalazi se letak pod naslovom »Drugovi istarski Hrvati«, sam letak nije datiran, ali je vjerojatno iz 1938. god., jer je to prvi proglas »Mlade Istre«, istarske revolucionarne organizacije osnovane 1928. god. U tom proglasu »Mlada Istra« daje svoju osnovnu liniju po kojoj (citiram) »Mlada Istra« treba da bude jedinstvena fronta obespravljenog hrvatskog naroda Istre, jer će jedino na taj način biti u stanju da ispuni svoj program, da sprovede u djelo veliku misao o

nacionalnom, socijalnom, političkom i kulturnom oslobođenju svih hrvatskih radničkih i seljačkih masa kojima je talijanski fašizam oduzeo slobodu i kruh».

II

Dokumenti o Istri za period 1941—1943. nalaze se u nekoliko arhivskih fondova i to najviše u fondu Okružnog komiteta KPH za Hrvatsko primorje, koji u to vrijeme rukovodi partijskim radom u Istri. U listopadu 1941. god. formiran je prvi partijski aktiv za Istru u Rijeci iz kojeg su pojedini članovi upućivani u Istru da se tamo povežu s antifašistima i započnu rad na formiranju partijskih organizacija i partizanskih jedinica.

Među prvima u Istru poslani su Matas Josip (Andrić Marko-Abesinac) i Milenić Silvio (Lovro), koji izvještaje o svom radu šalju Okružnom komitetu KPH za Hrv. primorje, te su to u početku izvještaji pojedinaca, dok su kasnije to izvještaji baza ili punktova, kojih u Istri ima 7 i to: baza br. 1 Buzet, br. 2 Pazin, br. 3 Poreč, br. 4 Labin, br. 5 San Vinčenco, br. 6 Pula i br. 7 Lanište ili Punkt Istra, koji je ujedno organizacioni centar baza. Radom baza rukovodi Privremeno partijsko rukovodstvo za Istru formirano 10. ožujka 1943. god. Iz izvještaja baza vidi se rad partijskih organizacija u bazama, proces formiranja mjesnih i kotarskih komiteta partije, rukovodstava Škoja, narodnooslobodilačkih odbora, odbora USAOH-a i AFŽ-a, vojne akcije protiv neprijatelja, mobilizacija Istrana u NOV i jačanje narodnooslobodilačkog pokreta u Istri.

Osim toga u tom fondu nalaze se i izvještaji kotarskog komiteta KPH Kastav preko kojeg se je održavala stalna veza sa Istrom, tj. preko njega su se prebacivali politički radnici u Istru kao borci mobilizirani u Istri.

Dokumenti o Istri koji se nalaze u fondu Centralnog komiteta KPH su pretežno izvještaji Okružnog komiteta KPH za Hrvatsko primorje koji pored ostalog iznose političku situaciju i rad partijskih organizacija u Istri kao npr. izvještaji:

- Od 23. ožujka 1943. god. o djelovanju KP u Istri i formiranju mjesnih komiteta KPH u Puli, San Vinčencu, Pazinu i Labinu
- od 23. srpnja 1943. god. o formiranju baza u Istri, kao i o formiranju rukovodstva SKOJ-a i NOO-a, kojih u Istri tada ima oko 80
- od 18. studenog 1943. god. o stanju u Istri nakon provale Nijemaca, o formiranju 10 partizanskih četa, izvještaj Jakova Blaževića od 1. prosinca 1943. god. koji daje pregled stanja u Istri nakon kapitulacije Italije, o konstituiranju Pokrajinskog NOO-a za Istru 26. rujna 1943. god. od 13. članova o njegovoj reorganizaciji 11. studenog 1943. god., o njemačkoj ofenzivi na Istru i o radu part. organizacija nakon ofenzive.

Fond Oblasnog komiteta KPH za Istru sadrži izvještaje pojedinih baza upućenih Partijskom rukovodstvu Istre ili Punktu Istra,

a to su izvještaji o političkoj situaciji na području baza i o radu partijskih organizacija.

U fondu Pokrajinskog komiteta SKOJ-a za Hrvatsku nalazi se nekoliko izvještaja OK Skoja za Hrvatsko primorje koji govore o organizaciji Skoja u Istri kao npr. izvještaj od 29. lipnja 1943. god. u kom je navedeno da je formirano rukovodstvo Skoja za Istru od 4 člana, dok u fondu Okružnog komiteta SKOJ-a za Hrvatsko primorje nalaze se izvještaji Rukovodstva SKOJ-a za Istru kao izvještaj od 28. srpnja 1943. god. koji daje pregled rada i organizacionog stanja Skoja u svih 7 baza Istre.

U fondu ZAVNOH-a nalazi se Odluka ZAVNOH-a od 20. rujna 1943. god. o priključenju Istre, Rijeke, Zadra i ostalih okupiranih krajeva Hrvatskoj, te zapisnik sastanka Pokrajinskog NOO-a za Istru održanog 12. i 13. prosinca 1943. god. na teritoriju kotara Buzet, gdje se daje prikaz stanja u Istri prije kapitulacije Italije i nakon njemačke ofenzive na Istru. Osim toga dato je organizaciono stanje NOO-a u Istri u kojoj ima osim Pokrajinskog NOO-a za Istru, jedan okružni, 8 kotarskih, 16 općinskih, 151 seoskih i 3 akciona odbora. Fond Oblasnog NOO za Istru u 1943. god. sadrži dva letka O NOO-a za Istru i to letak pod nazivom »Naša Istra je slobodna i pripojena hrvatskoj domovini« nastao nakon kapitulacije Italije i letak od 20. listopada 1943. god. pod nazivom »Narode Istre«. To je poziv upućen istarskim borcima radnicima, seljacima, građanima, istarskim ženama i isatrskoj omladini da se okupe oko ZAVNOH-a i ostalih organizacija NOP-a.

U fondu Oblasnog odbora JNOFe za Istru nalazi se poziv Narodnooslobodilačkog fronta za Istru od 1. lipnja 1943. god. upućen istarskom narodu da stupa u NOV, da se organizira i stvara NOO-e. U fondu Glavnog odbora USAOH-a nalazi se nekoliko izvještaja Okružnog odbora USAOH-a za Hrvatsko primorje, koji govore o radu omladine u Istri, a sačuvana je i jedna tabela iz srpnja 1943. god. u kojoj se navodi da u Istri ima 15 odbora USAOH-a s 56 članova.

Osim toga važni su i izvještaji o vojnim akcijama na području Istre kao npr.:

- izvještaj agitpropa OK za Hrvatsko primorje upućen Centralnom komitetu KPH 29. kolovoza 1943. god. o akciji istarskih partizana 17. kolovoza 1943. god. kod Vodnjana, te o mobilizaciji u Istri, gdje je od 1. kolovoza do 22. kolovoza 1943. god. mobiliziran 231 borac u NOV.
- izvještaj informativnog odsjeka GŠH NOV i POH Centralnom komitetu KPH od 15. prosinca 1943. god. o akcijama partizana na području Istre u razdoblju od 5. studenog do 3. prosinca 1943. god.
- izvještaj POC-a za Hrvatsko primorje i Istru Političko obavještajnom odsjeku Glavnog štaba NOV i POH od 6. studenog 1943. god. u kojem daje pregled najvažnijih događaja u Istri nakon kapitulacije Italije, kada je razoružana talijanska vojska i oslobođeni gradovi Buzet 10. rujna, Pazin 12. rujna i Poreč 13. rujna, u njima uspostavljena narodna vlast, a za čitav teritorij Istre formirana Komanda područja; nakon toga vođene su stalne borbe s Nijemcima koji su u noći između 11. i 12. rujna zauzeli Puću, 27. rujna i 2. listopada izvršili su bombardi-

ranje Pazina, 2. listopada zauzeli Buzet, a 4. listopada Pazin. Baze u Istri bile su uništene, ostala je samo baza operativnog štaba i političkog rukovodstva Istre.

III

Zbirka memoarske građe sadrži 2240 sjećanja učesnika NOR-a od kojih se oko 70 odnosi na područje Istre. Većina tih sjećanja tretira period narodnooslobodilačke borbe i socijalističke revolucije, iako mnoga počinju ranije i daju prikaz razvitka naprednog revolucionarnog pokreta u Istri od 1918. god. kao: Historijat razvoja naprednog pokreta u Istri od 1918. do 1943. god., sjećanje o radničkom pokretu u Istri od 1919. do 1945. god., historijat razvitka partije od 1934. god. u mjestima: Pula, Podpićan, Labin, Buje, Vodnjan, Motovun, Poreč, Umag i Pazin; revolucionarni pokret i organizacija članova KP na području Labina i razvoj NOB-e od 1935. do 1944. god.; revolucionarni rad članova KP u mjestu Raša od 1924. do 1944. god.; revolucionarni rad članova KP u Savudriji od 1919. do 1945. god.; revolucionarni rad komunista u mjestu Vodnjani od 1915. do 1944. god.; rad KPJ na području Kastavštine od 1918. do 1943. god.; širenje naprednih ideja u Kastavštini od 1926. do 1941. god. Razvitak KP na kotaru Labin od 1919. do 1945. god.; Razvitak radničkog pokreta na području kotara Pula od 1918. do 1944. god.; Razvitak partijskih organizacija na području Podpićan od 1919. do 1945. god.; o radu partijske organizacije u Bujama od 1912. do 1944. god.; o stvaranju Labinske republike 1920. god.; razvitak KPJ na području Labina od 1935. do 1945. god.; organizacioni razvitak KPJ i njen rad u Puli od 1936. do 1944. god.; zatim su sjećanja koja se odnose isključivo na period narodnooslobodilačke borbe i socijalističke revolucije kao:

Razvoj NOB-e na području Pule od 1941. do 1944. god.; razvoj NOB-e i uloga pojedinih aktivista i članova KPJ na području kotara Poreč od 1941. do 1944. god.; razvoj partijskih organizacija u Raši od 1942. do 1945. god. i učešće njenih članova u NOB-i; odnosi KPJ i KPI u Istri i rad KPJ na organiziranju NOB-e od 1940. do 1943; revolucionarni rad članova KP u Umagu od 1941. do 1945. god.; revolucionarni rad u Uljaniku od 1941. do 1943. god.; narodnooslobodilačka borba u Istri od 1942. do 1945. god.; ustanak u Istri i razvoj NOB-e od 1941. do 1945. god.; razvitak NOB-e na teritoriju kotara Pule od 1942. do 1944. god.; formiranje NOO-a na području Pule od 1941. do 1943. god.; razvoj NOB-e i uspostavljanje narodne vlasti na području Istre; razvoj NOB-e i uloga članova KPJ u organiziranju otpora protiv neprijatelja na terenu kotara Pule od 1941. do 1944. god.; ilegalni rad aktivista na organiziranju borbe protiv neprijatelja na teritoriju općine Pazin 1942. god.; politička situacija i rad članova KP na organiziranju otpora neprijatelju te o formiranju prvih NOO-a na području općine Žminj i Kanfanar 1942. god.; organiziranje otpora okupatora na području općine Tinjan 1942. god. i dr.